

Іоаннікій Малиновський та його концепція історії кримінально-виконавчого права

Монографія присвячена вивченню постаті видатного українського вченого, найяскравішого представника київської школи «західноруського» (українського) права та водночас знаного просвітницького, політичного та науково-педагогічного діяча кінця XIX – першої третини XX ст. Іоаннікія Олексійовича Малиновського.

У роботі з наукового доробку І. Малиновського щодо історії суспільного ладу, державного, кримінального, судового та інших галузей права виокремлено та запропоновано зацікавленому читачеві його цілісну концепцію історії кримінально-виконавчого права України.

Видання адресоване науковцям, аспірантам, студентам юридичних навчальних закладів, юристам-практикам, а також усім, хто цікавиться питаннями історії права України.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, ГРОМАДСЬКА, ПРОСВІТНИЦЬКА, ПОЛІТИЧНА ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. МАЛИНОВСЬКОГО	9
РОЗДІЛ 2. ПОГЛЯДИ І. МАЛИНОВСЬКОГО НА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.	35
2.1. <i>Витоки та характерні риси виконання покарань в умовах становлення родової громади і розвитку державності на території України в прадавню добу</i>	35
2.2. <i>Покарання та їх виконання в Київській Русі</i>	58
2.3. <i>Система кримінальних покарань та практика їх застосування на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої</i>	71
2.4. <i>Порядок та умови виконання покарань в Українській козацькій державі та за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.</i>	100
2.5. <i>Характерні риси виконання покарань на українських землях у складі Російської імперії</i>	105

РОЗДІЛ 3.	
ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ	
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	
ТА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ	
У ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	
У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ І. МАЛИНОВСЬКОГО	129
3.1. Оцінка І. Малиновським	
революційної розправи та напрямів формування	
післяреволюційного кримінально-виконавчого права	
в Україні	129
3.2. Вплив ідей І. Малиновського на становлення	
радянського пенітенціарного права	143
3.3. Концепція пенітенціарної справи І. Малиновського	158
ДОДАТКИ	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

РП – Руська Правда

Акад. сп. – Академічний список «Руської Правди»

Карамз. сп. – Карамзінський список «Руської Правди»

ЛС, 1529 – Литовський Статут 1529 року

ЛС, 1566 – Литовський Статут 1566 року

ЛС, 1588 – Литовський Статут 1588 року

ДонЧК – Донська надзвичайна комісія

«Права» – Права, за якими судиться малоросійський народ

КК РСФРР – Кримінальний кодекс РСФРР 1922 року

КПК РСФРР – Кримінально-процесуальний кодекс РСФРР
1922 року

ВТК РСФРР – Виправно-трудоий кодекс РСФРР 1924 року

КК УСРР – Кримінальний кодекс УСРР 1922 року

КПК УСРР – Кримінально-процесуальний кодекс УСРР
1922 року

Основи – Основи кримінального законодавства Союзу
Соціалістичних Радянських Республік 1924 року

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ВуАН – Всеукраїнська Академія наук

ПТК УСРР – Поправно-трудоий кодекс УСРР 1925 року

ПТК БСРР – Поправно-трудоий кодекс БСРР 1926 року

ПЕРЕДМОВА

В основу пропонованої на суд читача монографії покладено дисертацію авторки на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право» «Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського: історичний аспект», що була підготовлена на кафедрі кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія» та захищена у Львівському національному університеті імені Івана Франка 14 січня 2022 р. На відміну від цілей дисертації при написанні монографії ставилась лише одна, проте двоєдина мета: комплексне висвітлення життєвого шляху, громадської, просвітницької, політичної, педагогічної та наукової діяльності Іоаннікія Олексійовича Малиновського, вивчення та виокремлення з багатогранного наукового доробку вченого окремого, проте тісно пов'язаного з життєвим шляхом і вказаними напрямками його творчої діяльності цілісного вчення історії кримінально-виконавчого права України.

Перший з наведених аспектів цієї мети обумовлений тим, що Іоаннікій Малиновський є науковою постаттю першої величини українського народу в ряду таких велетнів юридичної та політичної думки свого часу як Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський та інші, з іменами та творчою спадщиною яких пов'язуються прогресивні ідеї розвитку української науки та культури в цілому. Але якщо постаті та творчість того ж М. Драгоманова чи М. Грушевського, нехай і в заідеологізованій ретуші, не підлягали цілковитій забороні, самі вони не піддавались жорстким репресіям з боку влади, в тому числі влади радянської, то творчий доробок І. Малиновського, а це більш як 120 великих наукових праць, брошур і журнальних статей з малодослідженої тематики історії різних галузей права України, культури, політики тощо, не кажучи

уже про багаточисленні виступи в газетах з просвітницьких та політико-правових питань, з самого початку сталінського терору були вилучені з наукового обігу. Самого ж його за виключно наукові праці та публіцистику по суті такого ж характеру при царизмі позбавляли професорської посади і судили кримінальним судом за «заклики до повалення існуючого ладу», а за радянської влади – за «контр-революцію» аж до смертної кари, яку лише неймовірними зусиллями вдалося замінити на позбавлення волі. По виході ж на свободу, уже як академіка Всеукраїнської академії наук І. Малиновського знову репресували: затаврували як «класового ворога», «місцевого українського шовініста», через що, важко хворого, позбавили посади та залишили без засобів для існування.

Лише з набуттям Україною незалежності наукова постать І. Малиновського в ряду інших репресованих радянською владою українських учених, у першу чергу зусиллями І. Усенка, Е. Циганкової, а згодом й інших науковців, стала предметом наукових досліджень, правда головним чином в плані біографічному та бібліографічному, з означенням основного змісту окремих його наукових праць. Але й з цього предмета є прогалини, пов'язані у тому числі з тим, що І. Малиновський жив, діяв і творив в Острозі, Києві, Томську, Варшаві, Москві, знову в Києві, та ще майже 4 роки був в'язнем радянських концентраційних та інших таборів. Потребувало документального спростування, наприклад, поширеного в російській науці твердження про те, що І. Малиновський за національністю «русский» чи «поляк», але в усякому разі «великий русский ученый». Вимагало уточнення навіть ім'я Малиновського, оскільки в історіографії його іменували по-різному (Оникій, Йоникій, Іоникій) тощо.

Другий аспект цієї мети обумовлений тим, що історико-правова наука від часу її зародження переймалась головним чином дослідженням історії так би мовити основних галузей права – права державного, цивільного, кримінального, судового, процесуального, тобто галузей, безпосередньо пов'язаних із судом та судочинством. Питання ж історії кримінально-виконавчого права вивчалися якби побічно, а тому фрагментарно. Не досліджував окремо історію цього права й І. Малиновський. Учений так чи

інакше торкався питань, пов'язаних з кримінально-виконавчим правом і виконанням судових присудів у наукових працях з історії суспільного та державного ладу, знову ж таки з історії кримінального, цивільного, судового, процесуального права, з історії народної творчості, літератури, культури тощо, але торкався упродовж усієї історії зародження та розвитку українського суспільства та державності аж до початку ХХ ст. включно. У монографії якраз й здійснена спроба виявити у науковій спадщині та хронологічно систематизувати вчення І. Малиновського про історію кримінально-виконавчого права України як цілісну концепцію.

У додатках до монографії подані окремі архівні документи, що стосуються власне постаті вченого, а також його не опубліковані наукові праці, які за своїм змістом дотичні до теми дослідження, але ще не були у науковому обігу.

Звичайно ж, пропонована монографія не може бути цілковито вільною від недоліків, але хочеться надіятися на доброзичливість моїх опонентів і конструктивність їх критичних зауважень.

Авторка висловлює щиро подяку:

своєму науковому керівнику, завідувачу кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія», доктору юридичних наук, професору, Заслуженому юристу України Попелюшку Василю Олександровичу – за спрямування творчого пошуку та всебічну допомогу при написанні роботи;

усім членам очолюваної доктором юридичних наук, професором Бойком Ігорем Йосиповичем кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка, офіційним опонентам на захисті дисертації та рецензентам монографії – доктору юридичних наук, професору кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Гавриленку Олександрю Анатолійовичу, кандидату юридичних наук, доценту кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили Ковальовій Світлані Григорівні – за справедливу критику, цінні зауваження та слухні поради;

своїм батькам і сину – за підтримку й розуміння.

РОЗДІЛ 1.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, ГРОМАДСЬКА, ПРОСВІТНИЦЬКА, ПОЛІТИЧНА ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. МАЛИНОВСЬКОГО

Іоаннікій Олексійович Малиновський народився 4 (16) листопада 1868 р. в м. Острог Волинської губернії (нині Рівненської області) в день святого Іоаннікія, на честь якого й був названий при хрещенні в Богоявленському Соборі м. Острога¹, в сім'ї міщанина, дрібного ремісника. Батько, Малиновський Олексій Семенович, православного віросповідання, займався пошиттям «романівських» (високої якості зі шкіри овець романівської породи) кожушків. Мати, Степанида Феліксівна, також православного віросповідання, займалась домашнім господарством. У сім'ї було ще троє дітей: старший брат Володимир, молодші – брат Ісаакій і сестра Марія.

Іоаннікій гарно навчався в місцевій парафіяльній школі та прогімназії². Коли йому не виповнилося ще й 16 років, сім'ю спіткало страшне горе – весною 1884 р. у глиняному кар'єрі через обвал ґрунту трагічно загинули батько та брат Володимир. Сім'я опинилася у скрутному матеріальному становищі, фактично без засобів для існування. Допомогали виживати родичі. Влітку того ж року дядько Іоаннікія, острозький лікар Єфим Малиновський відвіз здібного хлопчика до Києва, де той склав на відмінно

---

¹ Державний архів Рівненської області, ф. Р-740, оп. 2, спр. 591. Арк. 14.

² Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 40, спр. 1369 (Малиновський О. О. Автобіографія та перелік праць (20–30 рр. XX ст.)). Арк. 1.

конкурсний іспит і став стипендіатом колегії Павла Ґалаґана – елітного навчального закладу, що перебував у віданні Міністерства народної освіти та під покровительством університету Св. Володимира, в якому лише 30 учнів зі справді бідних сімей навчалися та були на повному пенсіоні³.

Колегія залишила помітний слід у житті І. Малиновського. Пізніше в автобіографії він писав, що під впливом директора І. І. Нечипоренка, що викладав історію, і вчителя словесності, відомого українського вченого П. Г. Житецького, «зацікавився минулим України»⁴. Однокурсником і найближчим його товаришем був М. О. Максимейко, в майбутньому колега по наукових пошуках у галузі історії українського права. У колегії юнак дістав й перші навички творчої дослідницької праці та редакційної роботи – разом з А. Ю. Кримським, майбутнім незмінним секретарем УАН, всесвітньо відомим сходознавцем редагував учнівську газету⁵.

У 1887 р. І. Малиновський закінчив колегію та вступив до Київського університету на історико-філологічний факультет, але, як він згадував, «злякавшись» перевантаження латинською та грецькою мовами, перейшов на юридичний факультет. В університеті цікавився лекціями та іншими заняттями з історії права, що викладав відомий учений М. Ф. Владимирський-Буданов. Слухав також лекції професорів історико-філологічного факультету В. Б. Антоновича, П. М. Дашкевича, І. В. Лучицького⁶. Під час навчання І. Малиновський під керівництвом М. Ф. Владимирського-Буданова написав студентську наукову роботу «Уголовное право Литовского Статута в связи с развитием русского уголовного права вообще», яка була удостоєна золотої медалі Університету, а згодом, у 1894 р., опублікована в «Университетских известиях» і окремих виданнях під назвою «Учение о преступлении по

³ Яремчук В. Призабуті постаті української історіографії ХХ століття: Біоісторіографічні нариси. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2002. С. 43.

⁴ *Архів Музея Томського державного університету*, фонд І. А. Малиновського (Біографія). С. 1.

⁵ Усенко І., Циганкова Е. У пошуках історичних коренів сучасності. До 125-річчя від дня народження О. О. Малиновського. *Вісник Академії наук України*. 1993. № 9. С. 75.

⁶ *Архів МТГУ*, фонд І. А. Малиновського (Біографія). С. 1.

Литовському Статуту»⁷, отримавши досить позитивний відгук від А. Міхельсона⁸.

Закінчивши університет, у 1892 р. через несприятливі матеріальні умови існування І. Малиновський «мусів» переїхати на Полтавщину, де упродовж двох років вчителював у сім'ї поміщика Трифановського, а потім, повернувшись до Києва, знов був за вчителя в сім'ї поміщика Тарновського⁹. У 1895 р. його залишають в Університеті «як стипендіата для підготовки до професорського звання»¹⁰. У Києві молодий Іоаннікій також формується як просвітницький і громадський діяч: із середини 90-х років XIX ст. він стає членом, членом президії та головою численних громадських просвітницьких товариств, у тому числі членом комісії Народних читань при Київському товаристві медиків, обирається секретарем цієї комісії та завідувачем Народної аудиторії; викладає законознавство в Кадетському корпусі; із задоволенням виступає перед населенням; у 1897 р. друкує свою пронизану ідеями гуманізму брошуру «Как воевали в старину и как теперь воюют»¹¹. У тому ж році І. Малиновський успішно склав магістерський іспит з державного права й після читання двох пробних лекцій був допущений радою Київського університету до викладання на кафедрі історії руського права як приват-доцент, а на початку 1898 р. був обраний на посаду штатного доцента на цій же кафедрі¹².

1898 рік став переломним у житті молодого науковця. Влітку він одружився з Марією Кониською, дочкою відомого письменника та громадського діяча, автора тексту духовного гімну

⁷ Малиновський І. Учення о преступленіи по Литовскому Статуту. Київ : Типографія Императорскаго Университета св. Владимира, 1894. 197 с.

⁸ Михельсонъ А. Малиновскій. Учение о преступленіи по Литовскому статуту. Киевъ, 1894 г. Журналъ юридическаго общества. С.-Петербургъ : Типографія правительствующаго сената. 1895. Кн. 5. С. 85–86.

⁹ *Архив МТГУ*, фонд И. А. Малиновского (Біографія). С. 1.

¹⁰ *ІР НБУВ*, ф. 40, спр. 1369. Арк. 1.

¹¹ Малиновскій І. О томъ, какъ воевали въ старину и какъ теперь воюють. Київ : Типографія Императорскаго Университета св. Владимира, 1897. 28 с.

¹² Берзін П. Оникій Олексійович Малиновскій – вчений, який заплатив свободою за свої наукові й політичні принципи. *Юридична Україна*. 2016. № 5–6. С. 113.

України «Боже Єдиний Великий, нам Україну храни», Олександра Кониського, та отримав пропозицію від Міністерства освіти виконувати обов'язки екстраординарного професора юридичного факультету тільки що утвореного Томського Імператорського університету. Пропозицію Міністерства було прийнято, і в листопаді молоде подружжя переїхало до Томська.

У томський період свого життя (1898–1913) І. Малиновський відбувся як кваліфікований лектор-викладач вищої школи, як учений, як громадсько-просвітницький та політичний діяч.

У Томському університеті І. Малиновський читав лекції з історії руського державного права, історію руського цивільного та кримінального права, історію тілесних покарань та енциклопедію права¹³. Лекції Іоаннікія Олексійовича, як відзначали його слухачі-студенти, завжди були цікаві. Лектор ретельно до них готувався. Спочатку він викладав їх письмово, потім читав Марусі (так він ласкаво називав дружину), враховував її зауваження, правил, і тільки тоді вважав себе підготовленим до лекції. Усі навчальні заняття професора були наповнені роздумами про перспективи розвитку країни, про місце вченого в суспільстві, про значення вищої освіти. Першу свою лекцію, прочитану 9 листопада 1898 р., він закінчив словами, як кредо своєї викладацької та наукової роботи, оціненими студентами та колегами гучними аплодисментами: «Вивчення еволюційного розвитку права – предмет історії права». «Шукаю істину» – ось яку заповідь дає своїм учням юридична наука, в цьому-то й полягає її виховне значення. Вона змушує вченого бути скромним і не маскувати своє невігластво в тогу пустозвонства»¹⁴.

У Томську І. Малиновський здобув славу визнаного в Росії вченого, причому вченого-енциклопедиста. Тут з-під його пера вийшли такі значні різнопланові наукові та просвітницькі

¹³ Профессора Томского университета. Биографический словарь. 1888–1917. / Отв. ред. С. Ф. Фоминых. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1996. Вып. I. С. 162.

¹⁴ Некрылов С. А., Фоминых С. Ф. Томский период в жизни Иоаникия Алексеевича Малиновского. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1(5). С. 2. : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12nsaiam.pdf>

[Перейти на сайт →](#)